

УДК: 115

ШАМША Ігор – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Національний університет «Одеська юридична академія», 23, вул. Фонтанська дорога, м. Одеса, Україна, індекс 65009 (igorvshamsha@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9410-991X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.15>

Бібліографічний опис статті: Шамша, І. (2023). Суперечність як джерело розвитку особистості. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 46, 233–243, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.15>

СУПЕРЕЧНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Метою статті є приведення до єдності психологічного і філософського дискурсів щодо особистості. Це здійснюється через застосування категорії суперечності до особистості та через ілюстрацію того, що прикладні психологічні методики, мають філософське коріння. **Методологічними засадами** дослідження є використання діалектичного методу, який є адекватним реальності, що розвивається. Особлива увага приділена застосуванню категорії суперечності в дослідженнях людини. Використання категорії суперечності, має певні особливості, які потрібно враховувати. Інакше – результати дослідження не будуть відповідати дійсності. Якщо принцип суперечливості застосовувати правильно, то це має невідбутна протиставленість теорії практиці, а дослідник отримує потужний методологічний інструмент задля дослідження людини. **Наукова новизна.** Встановлюється необхідний логічний зв'язок між діалектикою як універсальним філософським методом мислення, та сучасними прикладними психологічними методиками корегування особистості. **Висновки.** Принцип суперечливості, який лежить в основі діалектичної філософії застосовний до вирішення проблем людини, які

виникають в сучасному світі. А ті психологічні методики, які використовують психологи (гештальт-терапія, нлп, тощо), мають філософське коріння і, практично реалізують те, про що людство каже з моменту виникнення цивілізації. І це не дивно – адже ситуація людини перед обличчям буття існує з моменту виникнення людства. Насправді немає ніякої суперечності між психологічним та філософським опануванням світу. Адже, і психологія, і філософія є вимірами одного єдиного знання про людину, яке людство напрацьовує з моменту власного виникнення. А також – немає ніякої суперечності між теорією та практикою, ця «суперечність» є надуманою, яка існує скоріше в голові окремого дослідника, ніж насправді.

Ключові слова: особистість, людина, суперечність, розвиток, криза особистості, презентація себе, діалектика.

SHAMSHA Igor – Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor at the Philosophy, National University Odesa Law Academy, 23, Fountain Road Str., Odesa, Ukraine, postal code 65009 (igorvshamsha@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9410-991X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.15>

To cite this article: Samsha, I. (2023). Superechnist yak dzherelo rozvytku osobystosti. [Contradiction as a source of personality development]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia"* – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 46, 233–243, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.15>

CONTRADICTION AS A SOURCE OF PERSONALITY DEVELOPMENT

Summary. The purpose of the article, it is brought to the unity of the psychological and philosophical discourses of some particularity. This is done through the application of the category of contradiction to the individual and through the illustration that applied psychological methods have philosophical roots. The **methodological principles** of the research is the use of the dialectical method, which is adequate to the developing reality. Special attention is paid to the application of the category

of contradiction in human research. Using the contradiction category has certain features that need to be taken into account. Otherwise, the research results will not correspond to reality. If the principle of inconsistency is applied correctly, the inevitable contrast between theory and practice disappears, and the researcher receives a powerful methodological tool for researching a human. Scientific novelty. The necessary logical connection between dialectics as a universal philosophical method of thinking and modern applied psychological methods of personality correction is established.

Conclusions. *The principle of contradiction, which is the basis of dialectical philosophy, is applicable to the solution of human problems that arise in the modern world. And those psychological methods used by psychologists (Gestalt therapy, NLP, etc.) have philosophical roots and practically implement what humanity has been saying since the dawn of civilization. And this is not surprising – because the situation of man in the face of existence has existed since the beginning of mankind. In fact, there is no contradiction between psychological and philosophical mastery of the world. After all, both psychology and philosophy are dimensions of one single knowledge about man, which humanity has been developing since the moment of its own emergence. And also - there is no contradiction between theory and practice, this "contradiction" is imaginary, which exists rather in the head of an individual researcher than in reality.*

Key words: *personality, man, contradiction, development, personality crisis, self-presentation, dialectics.*

*Стаття присвячується пам'яті мого вчителя –
Олексія Аркадійовича Івакіна,
без якого цей текст був би неможливий*

Постановка проблеми. Людина постає предметом будь-якого справжнього філософування. Проте, людина – постає і предметом дослідження численної кількості гуманітарних наук (психології, соціології, політології тощо). Протягом свого життя, людина через біль, задоволення, страждання, пошуки сенсу намагається реалізувати себе, розгорнути власну сутність в структурі буття для того, щоб бути щасливою. Будучи єдиною істотою, яка усвідомлює кінцевість власного існування, людина в своїй життєвій активності намагається поєднати тимчасове

з вічним, несуттєвим з суттєвим, перспективним з безперспективним, суще – з належним, ідеальне з реальним тощо. Таких вимірів, в яких точиться боротьба між сторонами різноманітних суперечностей, численна кількість. Світ, який розвивається, постійно «підкидає» нових проблем, які потрібно вирішувати. В цій задачі на допомогу людині приходить весь корпус гуманітарних наук, і – звісно – філософія. Проте, філософський, науковий і науково-популярний дискурси зовсім не відрізняються єдністю. Ті зусилля, які робляться дослідниками в різних частинах цього загального дискурсу про людину, залишаються непомітними в інших частинах. І цілком може скластися враження, що різні науки та масиви знань про людину існують відносно незалежно один від одного, конкурують, накладаються та взаємовідмінюють одне одне.

Розвиток світу створює нові проблеми, які здаються невирішуваними. На ці проблеми позитивні науки реагують швидко. Ще швидше реагує науково-популярний та просто популярний дискурси. Різноманітні коучі, тренери, гештальт-терапевти (як справжні, так і уявні) беруться допомогти людині у вирішенні нових проблем, і часто – безрезультатно. В цій ситуації може здатися, що філософське знання постає безсилим, яке нічим не може допомогти людині – оскільки лише проголошує загальні принципи, які вже давно відірвані від живого життя. Насправді це не так. В цьому і полягає *проблема* – як вписати загальні філософські принципи в живу тканину людського життя?

Проблема визначає і **мету статті**. Приведення багатоманіття (соціально-психологічних практик, способів опанування світу) до можливої єдності (принципу суперечливості) – психологічного дискурсу з філософським. І ця мета конкретизується в двох **завданнях**. В завданні показати яким саме чином реалізується діалектичний принцип суперечливості в ситуації кризи особистості (1). Та в завданні проілюструвати, що прикладні психологічні методики роботи з особистістю мають філософське коріння – адже філософія є всюди, де є мислення (2).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні психологічні та філософські дослідження стосовно особистості, існують відносно ізольовано і окремо. Перша група досліджень присвячується філософським принципам і методам дослідження

людини. До таких досліджень відноситься творчість Івакіна О.А. До таких досліджень можна віднести й будь-які курси з філософії, підручники, навчальні посібники тощо. Друга група досліджень присвячена психологічним технікам корекції особистості. Тут дослідники знімають на відео мастер-класи, тренінги тощо. Бракує досліджень, які приводять до єдності життєвий світ людської повсякденності з філософськими принципами дослідження людини.

Основний матеріал. Постаючи теорією розвитку, діалектична філософія розробляє методологічний інструментарій, який дозволяє охопити реальність, яка розвивається, що неможливо за використання позитивістської методології. Суперечність постає в діалектичній філософії ключовою категорією, яка дозволяє в процесі пізнання розкрити причину розвитку, а значить – і сутність будь-чого.

Оскільки ми живемо в світі, який розвивається, категорія суперечності постає застосовною як на рівні світу в цілому, так і на рівні окремої людської особистості. На рівні світу в цілому буття, розмежовуючись зі своїм іншим (тим, що буттям не є – існуванням без сутності, небуттям, ніщо, дійсністю, реальністю тощо), розвивається. Світ цілком може бути представленим як єдність буття та його іншого (того, що буттям не є). Розмежовуючись з *не-собою*, однак (при цьому) хоча і іншим, але *власним* іншим, буття, яке розвивається, утворює світ (докладніше по це див. (Шамша, 2010, с. 109)).

І ось виникає проблема... У пересічній людини виникає питання «При чому тут я?». Яке відношення мають фундаментальні філософські категорії до життя звичайної людини, зануреної у власну повсякденність? До речі кажучи, питання – з підступом, оскільки людина – це не просто вид суцього наряду з іншими сущими; людина – це субстанційна реальність, яка може навіть спромогтися позмагатися у власних можливостях із самим буттям. І ось, з урахуванням цього, буденна свідомість, спираючись на софістику (для якої людина – міра всіх речей), доходить «логічного» висновку: філософія існує окремо від людини, вона – незастосовна схоластика. Окрема же людина – сама собі філософія, вона спроможна виробити такі принципи власної присутності в світі, які будуть набагато

«ефективнішими» за філософські (незастосовні, на її погляд) методів. Звісно, що принципи черпаються з позитивних наук – з психології, наприклад, яка має справу з «більш зрозумілими» практичними прийомами, які застосовні в тій, або іншій (окремо взятій) ситуації. Ці прийоми, на перший погляд, застосовуються *окремою* людиною відносно *окремої* людини: таким чином, «непотрібне» всезагальне, буття – відкидається за непотрібністю, а софістика виявляється «ефективнішою» за діалектику, феноменологію та герменевтику разом взяті.

Але при цьому, інша людина та її особистість – це реальність, яка розвивається. І в будь-якому випадку ця реальність потребує методу дослідження (дослідження – це коли людина навіть в буденній реальності намагається щось прояснити для себе, зрозуміти), який адекватний ній. Тобто, потрібний метод, який дозволить цю реальність, яка розвивається, охопити мисленням людини. І тут діалектика незамінна, як і категорія суперечності, яка постає центральною категорією діалектичного метода.

Категорія суперечності набуває своєї практичної конкретизації в сучасному психологічному дискурсі, який не тільки не протистоїть філософії, а навпаки – конкретизує діалектичність мислення, яке намагається охопити реальність, що розвивається.

Аналізуючи особистість, психологія, в якості інструмента мислення використовує такий архетип масового несвідомого, як «тінь» (К.Г.Юнг). Різниця між «лицевою» та «тіньовою» особистостями дозволяє пояснити процес розвитку особистості, отримавши відповідь на запитання «Що робити?», яке виникає в тій, або іншій практичній ситуації, що і використовують гештальт-терапевти.

Як відомо, поняття «особистість» має грецьке коріння, і походить від слова «личина» – маска актора в грецькому театрі. Тобто, особистість (в певному сенсі) – це та психологічна «маска», яку «надягає» на себе людина в соціальному середовищі. Але людина – єдине ціле, вона не звідна до маски. Криза особистості відбувається тоді, коли маска «проростає» в людину, начебто «зрощується» з нею.

В ситуації, коли «лицьова» особистість опиняється в кризі (попросту кажучи, коли людина не відчуває, що вона проживає власне життя, а через неї «проживається» щось інше (якись

господарські, або ідеологічні проекти, чийсь очікування тощо), є сенс звернутися до власної «тіні». Криза особистості переміщує лицьову особистість в тінь, і щоб вивести її з тіні, необхідно звернутися до тіньової особистості. Парадоксально, але для того, щоб вийти з тіні, потрібно увійти в тінь, що і використовують психологи у власних тренінгах. Умовно кажучи, тіньова особистість – це особистість, повністю протилежна лицьовій. Якщо лицьова особистість виховала в собі відповідальність, то «тінь» цієї властивості – безвідповідальність. Акуратність в якості тіні містить в собі неохайність, справедливість – несправедливість тощо. Метод відродження особистості полягає в тому, щоб склавши список лицьових характеристик особистості, отримати список тіньових.

Коли список отриманий – є відповідь на запитання «Як розвивати власну особистість?»: потрібно увійти у свою власну тінь, «прожити» тіньові характеристики власної особистості (психологи кажуть, що вистачить від 3-х до 5-ти днів). При цьому, не обов'язково реалізовувати у власному житті властивості, протилежні лицьовій особистості (це й не завжди можливо – нижче буде пояснено чому саме) достатньо відчувати себе «протилежною» людиною. Лицьова особистість при цьому не втрачається, вона отримує можливість вийти з тіні, використовуватися, застосовуватися, але тепер вже – усвідомлено.

Властивості, сформовані в лицьовій особистості – це не просто звички людини. Так, частина з цих властивостей формувалася соціальним середовищем, і ця частина не веде людину до щастя. Це ті якості, які відповідали певній епосі, певному суспільству, але – зовсім не є універсальними. Якщо особистість розпредметила їх як «власні», то вони в подальшому гальмують її розвиток. Інша частина властивостей особистості – це сформовані в процесі професійного росту властивості. Багато з них прямо відображають в собі зміст та смисл діяльності, яка здійснюється. Це – не просто *стереотипи*, а свідомо вибудована система нормативів поведінки, яка дозволяє здійснювати професійну діяльність. Ці «стереотипи» – насправді конкретні способи вирішення суперечності між одиничним та всезагальним (простіше кажучи – практичні способи опанування світу). Ось чому їх не стільки «не можна» позбутися, скільки «не слід»: це загрожує подальшим позбавленням професії.

Розколота особистість – це особистість, яка в силу якихось обставин дійшла до власної кризи. Вона – система продуманих та усвідомлених властивостей, які, проте, не привели її до щастя... Лицьова особистість опинилася в глухому куті, і людина змушена була розколоти власну особистість, перейшовши в тінь. Проте, така людина продовжує користуватися і лицьовою особистістю: в цьому і розкол.

В психологічному вимірі, будь-які лінійні властивості особистості мають свою протилежність, а значить, є обличчя та тінь. Проте, в онтологічному вимірі лицьові та тіньові якості особистості нерівноважні. Принаймні, не всі лицьові характеристики особистості рівноважні тіньовим, виворотним. В психологічному вимірі ми маємо справу з відносинами протилежності між лицьовою та тіньовою особами. Проте, вся складність в тому, що лицьова і тіньова особи людини – не протилежності, а елементи діалектичної суперечності. А це означає, що вони (як сторони суперечності) не рівноважні. Всі властивості особи, які постають філософськими категоріями (любов, свобода, щастя, сенс життя, буття, істина, краса, справедливість) *субстанційні*, а не *акцидентійні*. Це означає, що онтологічно вони містять в собі сутність, а друга сторона суперечності постає їхньою тінню, вона не містить в собі сутності, її сутність перебуває в іншому, ніж вона, в першій стороні суперечності. Лицьова особа, опинившись в тіні, не може при цьому, вийти за межі сутності людини, інакше вона стане просто не-особою.

Наведемо приклад. Припустимо, лицьова особа опинилася в кризі, і змушена перейти в тінь, щоб вийти з цієї кризи. Якщо я визначив свободу в якості своєї *психологічної* властивості, то її тінню буде несвобода (залежність, наприклад). Проте, навіть при цьому, людина залишається онтологічно свобідною, оскільки є людиною, а сутність людини полягає в тому, що вона свобідна (ні інстинкт, ні природа не визначають її вчинків). Як би людина не намагалася втекти від своєї сутнісної свободи, в неї не вийде це зробити (уникнути людської сили, яка полягає в свободі людини, не вдається навіть людям, які прагнуть до рослинного, або тваринного способів існування). Тобто – свобода і залежність нерівноважні.

Якщо в якості властивості моя особистість має спроможність любити, то не-любов (начебто, тінь) не зможе «врівноважити» цю властивість, оскільки спроможність любити – онтологічна, вона вмережує людину в буття. Буття *артикулює людиною*, як влучно сказав М.Мерло-Понті. Іншими словами, є такі властивості які інвертуються тільки ціною виходу за межі людини. Від них залежить життя (воно субстанційне), або смерть (акцидентальний елемент суперечності) людини як цілісного утворення. Можна скільки завгодно разів переходити від обличчя до тіні, і навпаки, але любов при цьому залишиться любов'ю, а свобода – свободою.

Будь-яка особистість має власну тінь. Будь-які властивості (надбані в силу тих, або інших причин), мають «виворотку». Це забезпечує особистості можливість розвиватися, а не руйнуватися в будь-якій кризовій ситуації. Змінюючи в процесі розвитку свою особистість, людина змінює і її тінь. Таким чином, виходить, що як лицьова, так і тіньова особистості, незвідні до простого лінійного списку властивостей, особистість – це система, яка «живе» та «дихає», стає (перебуває в становленні) протягом усього життя людини. І які б досконалі властивості не набувалися б особистістю, їх все одно супроводжує тінь, яка уможливорює розвиток особистості. Втрата тіні означала б унеможливлення розвитку людини, а цього не може статися, допоки людина жива.

Наведемо ще один приклад. Припустимо, володіння англійською мовою постає тінню особистості якоїсь людини. Переживаючи кризу особистості на тому, або іншому етапі життєвого шляху, ця людина намагається перейти в тінь власної особистості і опановує англійську мову. Все – лицьова особистість змінилася. Її тінню тепер стане не тільки нерозвиненість в цьому відношенні (незнання англійської мови), але й знання інших мов – німецької, французької, іспанської тощо. Тому, в даному випадку, умовою розвитку особистості постає не відсутність чогось, а нове буття. Якщо в кризі опиниться особистість людини, яка володіє англійською мовою, то розвиток уможливить не незнання мови (якого вже немає), а знання інших мов.

Таким чином, якою б не була особистість, якими б не були її властивості (досконаліми, або недосконаліми), в якій би кількості не були ці властивості, особистість завжди має можливість розвитку, і презентації цього розвитку оточуючим, який уможливорюється тінню.

Висновки. Сказане дозволяє дійти наступних висновків. Принцип суперечливості, який лежить в основі діалектичної філософії застосовний до вирішення проблем людини, які виникають в сучасному світі. А ті психологічні методики, які використовують психологи (гештальт-терапія, нлп, тощо), мають філософське коріння і, практично реалізують те, про що людство каже з моменту виникнення цивілізації. І це не дивно – адже ситуація людини перед обличчям буття існує з моменту виникнення людства. Насправді немає ніякої суперечності між психологічним та філософським опануванням світу. Адже, і психологія, і філософія є вимірами одного єдиного знання про людину, яке людство напрацьовує з моменту власного виникнення. А також – немає ніякої суперечності між теорією та практикою, ця «суперечність» є надуманою, яка існує скоріше в голові окремого дослідника, ніж насправді.

Перспективним в розвитку запропонованої теми, є застосування принципу суперечливості до всієї царини стосунків людини з іншою людиною, людини – з суспільством, людини з державою тощо.

Хотілося б виразити глибоку та щиру подяку моєму вчителю – професору Олексію Аркадійовичу Івакіну, наукова творчість якого була присвячена використанню справжньої, живої діалектики для дослідження людини і світу. Без цієї творчості автор статті не зрозумів би що таке принцип суперечливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Івакін О.А. Філософія : навч. посіб. Одеса : Юридична література, 2004. 280 с.
2. Шамша І.В. Область предметної заінтересованности философской антропологии. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 17 травня 2019 р. : У 2-х т. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т.1. С. 26–29.
3. Шамша І.В. Суперечливість буття як джерело філософського мислення : монографія. Одеса : Фенікс, 2010. 192 с.

REFERENCES

1. Ivakin O.A. (2004), *Filosofiiia* [philosophy] Odessa: Yurydychna literature [in Ukrainian].
2. Shamsha I.V. (2010) *Superechlyvistj buttja jak dzherelo filosofsjkogho myslennja* [Contradiction of being as a source of philosophical thinking] Odessa: Feniks [in Ukrainian].